

BERETI GÁBOR

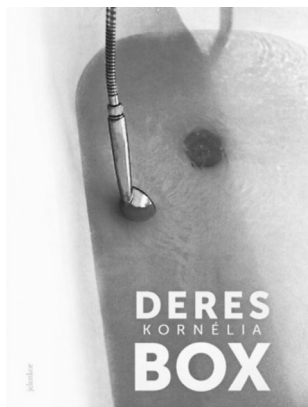
Dobozban élő versfények

DERES KORNÉLIA: BOX

A magyar költészet utóbbi, a modernitástól a poszt-modernt követő évtizedei techné és funkció viszonyának folyamatos átalakulásával jártak. Ahogy a verselés fejlődés- és változástörténete a technének a kötött formáktól az egyre inkább prózaivá váló szabadvers irányába mutató átrendeződését hozta, a változások úgy eredményezték a költészet dominánsan közösségi funkciói felől az individualizáció, majd az ahumánus világok irányába történő átalakulását. Ezek az önálló utakat járó, de egymástól függő és egymásra ható műfaji ikertörténetek ma együtt és külön-külön is új kihívások előtt állnak. A folyamat aktív részesei, költők, esztéták, kritikusok az egzisztenciális és különösen a nyelviség médiumán belül zajló esztétikai kihívásokra folyamatosan és rendre újdonságkereső kísérleteikkel reagálnak. Az új utakat választó fiatal magyar líra képviselői közül az érdeklődőknek nemrég Deres Kornélia *Box* című kötetével kínált figyelemre méltó olvasnivalót, és adott munkát az elemzőknek.

A *Box* szerzőnk harmadik verseskötete. Ilyenkor a figyelő szem már a változások irányára, a motivációs háló átrendeződésére, a lírai beszéd funkcionális alkalmazására, a technének a verselés választott irányát szolgáló szerepére stb. fókuszál. Átlapozva a kötetet láthatjuk, hogy hasonlóan a korábbiakhoz az apa figurája itt is előtérbe kerül, s úgy tűnik, a család többi tagjával kiegészülve, az anya és a testvérek narrációba emelt szerepeltetésével már az egyébként távolról sem klasszikus, forma-hű költészetet művelő Deres-féle versbeszéd hagyományához tartozik. Ám ahogy szerzőnk az első kötetének megjelenését követően e lap hasábjain egy interjúban nyilatkozta, a vers, s benne az apa-motívum is csak egy fikció. *Egy szöveg estében az a lényeg, hogyan lehet érzékeltetni az észlelés szerteágazó, bonyolult játékát.* Avagy nem az egyes motívumok jelenléte vagy hiánya, hanem az észlelés nyelvi érzékeltetésének bonyolult, a szöveget líraivá avató játéka a Deres-féle verselés igazi hagyománya. Ahogy azt a *Boxban* is láthatjuk.

Jelenkor Kiadó
Budapest, 2022
80 oldal, 1999 forint

A megkomponált versnyelv vall a szerzőjéről, alkotói habitusáról. Esetünkben arról, hogy az észlelés karakteres érzékeltetésére vállalkozó költő versei a külvilág olyan nyelvi képletei, fikciói, melyek az alanyi költészet groteszké koreografált, tárgyiasult darabjai. Ilyennek látjuk például a szétszórtan, a kötet több helyén is felbukkanó s a család idő és tropikus mozaikközegébe helyezett apaportrét is. Tudniillik az apa-motívum a kötetben végképp elszakad természetes előképétől, s csak egy önállósult, Deres-féle, alkalmazott nyelvmodell, ahogy például a pusztai imágóként szerepeltetett családportré is, vagy mint bármely más modalitáskeresőként használt stilizáció, allegória vagy szcenírozott metaforakép. Ezek mind csupán az észlelés látletelei. Vegyük hát komolyan költőnőnk valóságérzékeltető ambícióit, s lássuk közelebről, mit s hogyan közvetít kötetének szövegvilága: „Szüleim legádázabb / verziója / vagyok”, olvashatjuk a *Seriff* című opusban. Majd: „Három nő ereszkedik masszív halak közé, / ejtőernyőkkel”. „Sokáig azt hittem, az egyik én vagyok”. „[L]üktetve élni, / és a nő ágba köteléket húzni, dédanyáktól felém” (*Óceánjárók*). „Lenn a homokban egy autó. Apám piros / Wartburgjára ismerek benne” (*Családtregény alja*). Már ennyiből is látható, hogy a *Box* az előző kötetek kísérletező hagyományát folytató, egy szinte tisztán nyelvivé, valóságreferencia nélkülivé vált versekből összeállított kötet. Ahol a szövegek jelentéshordozó státusza a gyakori hangulat- és szituációváltások függvényévé válik. Az alábbi esetben például így: „Itt találkozom fiatal anyámmal és egy könnyes szatírral”. „Fiatal anyám bátor, nevetős. Egy csehszlovák / film főhőse, vadakat terel álmaidokba. Az egyik / én vagyok”. „A szatír meg csak bög a háttérben” (*Kötődési rendek*). Ahol például az apa figurája a Wartburgjával hol a múltból fölmerülő kedves emlék, hol pedig egy háttérben bőgő szatír. A motívumok gyakori konnotációs státuszváltozása teszi vibrálóvá, ugyanakkor az olvasat számára labilissá, értelmezendő feladattá a szöveget.

Az álom a másik, több versben is előforduló hangulatalakító motívum. „Leghoszszabb éjszakáimon törpékkel társalgok. / Múltkor egyik apám jelent meg nagy pacifista / szemekkel, combjain járkálva. Betintázták önbizalmát. / Nyújtózott, hogy elérje asztalon felejtett képmásomat.” „Szerinted álmomban minden alak én vagyok.” (*Zsugor*). S mint tudjuk, az álom az a dzsóker modalitás, amely bármilyen asszociációs lehetőség számára teret nyithat. S szerzőnk élve ezzel a lehetőséggel egyenesen ars poetica titkaiba enged bepillantást. „Ezt tanul meg: az álmok alatt / nincsen semmi, csak egy rengeteg / rágott széle”. „Ezt tanul meg: a kötött formákat / legfőbb ideje átvágni” (*Rengeteg: át sose vágjad*). Ám Deres Kornélia nemcsak a formákat, de a narráció hagyományát is átvágja. A hagyományos történetolvasáshoz szokott szem számára ezért szinte üdítő az *Ószeres* című verse, melyben már-már idilli állapotokat festve, mondandóját értelmileg egymáshoz lineárisan is kapcsolódó mondatokkal meséli el. „Öreg kocsit húz, és poros a kacagása. Erdőim / nevelték, hizlalták ekkorára. Nem látom a szemét. / Mondja, hogy a kacatjaim érdeklik, amikre többé / nincs szükségem. Limlomos, cserepes, / antikvár érzések. Elviszi őket a Napig, és beleszórja”.

A Deres-féle szövetségesezési technikák, mint látjuk, nem kedveznek a szoros olvasásnak. Mi több, ezek a pragmatikus értelmezéssel szembeni, a poézist erodáló performatív megoldásokat is felszabadítanak. Például ő is követi a linearitáson átlépő, belső, mondatok közötti értelemtörés posztmodern utáni módszerét. Az ő verselésében is ez, a mára már divatos techné lett a nyelvi érzékeltetés egyik bevett módja. Ebből adódik, hogy az egyébként megőrzött realista versbeszéd itt egy szürreális dikció támasza. Néhány példával illusztrálva: „Beleragadok egy régi nyárba, / megnyúlt

idegek közé, sötét sejtésként. // Medvecukor, ázott málnában: / szuperszonikus utazó. / Több éve nem eszem jégkockát” (Negyedéjjel). „Feketére koptatok tekintetem alatt. Pöttyök / vagytok, egy képzelte világrend szerint / haladva dobozról dobozra. / És néha felfelé: kompozit körtúra. / Hogy a géptest legyen az, ami felsérti / a hangot. Ne a rugalmas hús” (Kerozin-kúra). A Box lapjain még ott a meghatározatlan *te* irányába történő beszéd, a *másikat* kereső költői szó, de a kötetben már nem egy hagyományos, átélhető lírai narratíva bontakozik ki. A költő szeme már a bizarrt keresi.

Ebbéli törekvésében szerzőnket tanult színháztörténeti ismeretei is segítik. Bár a jelzett interjúban ezt elhárította, verseire pillantva kétségtelen, hogy amikor a szavakat a vers színpadjára állítja, ő a sok mondatfőszereplős megoldásokat kedveli. Hiszen a *Box*ba gyűjtött verseket nem retorikai alakzatuk, nem a motivikus folytonosság, nem a tematikai sokszínűség, de még csak nem is a verseket keretező ciklusok fogják össze, hanem a nyelvi érintkezésben különösséget kereső artistikum. A születő vers a nyelvi látványvilág hangulati útjait követi. Ez azonban veszélyeket is rejt magában. Mert a csupán az artistikum látványvilágában önmagát kifejezni kívánó nyelv végül keresetnek tűnhet. És félő, hogy referenciális küldetését csupán egy-egy önmaga hangulati telítettségét közvetíteni hivatott extremitásban fogja megtalálni.

Felmerül a kérdés, hogyha a verseiben működő nyelvi teret nem eszközjellegű feltételek (motívumok, történetmozaikok, emlékrészletek stb.) formálják, s ha e tér linearitás őrizte egységét a maguk önállóságát deklaráló, a textust értelemszóródással erodáló mondatoknak a hatásaival a gazdag asszociációs jelentésháló sem (volna) képes megbirkózni, akkor mi az az erő, ami a Deres-féle munkákat műalkotásként mégis megőrzi. Nos, ez esetben az értelmezés identifikáló gesztusa sem tehet mást, mint hogy az ars poeticát egyedül mozgató, a költői személyiségben megtestesülő egóhoz gravitál. És felismeri, a Deres versek egoversek. Munkáit hol látens, hol direkt módon, de a mindenütt jelen lévő költői szubjektum formálja. Az egóvá növvő én válik költészete dűnamiszává.

Versei ideális médiumai a posztmodern utáni deklaratív verstípusnak, melyben a vers szétszóródó értelmi és érzelmi üzeneteiből az ego szervezi meg a vers hangját. A sok főszereplős verseket a fikcióhoz képest tehát egy külső potenciál (deus ex machina) szervezi egységes esztétikai entitássá. Enélkül a vers csupán mondatdeklarációk sorozata lenne. Tudniillik maga a szövegegész hordozza a vers hangját, még ha az a résztartalmakat közvetítő kompakt, egymással az aurában hangulati viszonyba lépő mondatok érzelmi egységeként nyilvánul is meg. Ezért, hogy a deklaratív típusú versekben felértékelődik az ego kettős, az esztétizálásban és a közéleti szerepvállalásban betöltött funkciója. Felértékelődnek az én habituális adottságai.

Ez a törésvonalakkal dolgozó, kísérletező nyelvi technika, ha tetszik, annak a világrendnek a törekenységét (mulandóságát) is hirdeti, amelyre reflektál, amelyből véttetett. A váratlan jelentéseffektusok visszairhatók az észlelt-értelmezett valóságmodellbe. A nyelv stilisztikai rétegeinek „ismétlődően monoton változékonysága” ugyan sebet ejt a poétikai kompozíción ugyanakkor ennek a beszédmódnak ez az egyik energiaforrása. Mint láttuk az ego értelmezői közegébe (aurájába) gyűjtött beszédantagonizmusokból képződik meg a vers hangja, s képes líraként megnyilvánulva funkcionálni. A Deres versek élvezhetőek, még ha olvasati kompaktságukban nem is koherensek. Kérdés, hogy útkeresésének eredményeit miként minősítsük? Úgy vélem, hogy a verselés deklaratív útján elért teljesítménye poézise elvitathatatlan

eredménye, amit a versejlődés horizontján ismét felbukkanó közéletiség-igény, ma új komolyságnak titulált szempontjai tovább árnyalnak.

Végül lássunk néhány példát a közéletiség deklaratív változataira: „Te meg közben nyelvet vesztesz az ötvenhatodik / utcában, de a kilencvenegyediknél még mindig / szovjet ízű a salátád.” (*Traumland*). Áthallások a szovjet idők és a külhonban élőket fenyegető nyelvvesztés között. „Tiltott mondatok küszöbén rögtön nem / távoli annyira a szó: radikális. De felszabadulni / csak magunk helyett”. „És látom, / még mindig nincs meg, mi az, hogy rendszerkritika. // Vezesd hát tovább népedet, el ebből a kétes, Kádári / kánaánból” (*Hamelni patkányfogó*). Csalódottság és hiányérzet. De mert a szövegben nem fordul elő se a tapasztalati, se az élményvilágon átszűrt, az ego képviselte szemléleti etalonhoz igazodó viszonyítási referencia, ez így mindössze csupán egy közhangulati attitűd. „Húsom akaratos fémbe. / Kirobbanok. Mitikus őseim biztosan büszkék, / ha lennének. Szellemes, szívós alak, / mögöttem szalad a lázadás, látom, / hát persze. Vörös a haja”. „Iramlok, mint aki elveszett ... Beszélj anyád nyelvén, mert most egy ideig még együtt / utazunk.” (*A hős diadalmas kivonulása*). A szimbolikusan vörös hajú lázadás mellett ismét felidéződik a veszélyek fenyegette anyanyelv ma is aktuális toposza. S amiben a költővel vita nélkül egyetérthetünk: „A művészet eredetileg a rossz, kártékony erők / elleni misztikus harc eszköze volt.” (*Civil tétel*). Hát tekintsünk rá ma is így. Hiszen enélkül az egyébként nyitott, érzékeny én, amikor előtte a jövő elveszni látszik, félő, hogy az aurába gyűjtött, s a kor árnyalatokban is megnyilvánuló lényegét egy autentikus, érzékeny nyelv híján, a relevancia átvilágító ereje nélkül, csupán egy magára öltött, külsődleges (fatalista) nyelvvel lenne képes esztétikumká emelni.

Milyen hát, és miért olyan, amilyen a Deres Kornélia-féle vers? Friss és korszerű, mert energiáit a szerző performatikus tehetségéből nyeri. S mert bár nem kifejezetten lírai, de karakteres nyelven megszólaló, erős olvasati potenciállal bír. Ezért lehet, hogy versei az artisztikum szcenírozott, megkoreografált megtestesüléseiként hatnak.

A *Box* a kísérleti líra kedvelőinek ajánlott.